

THERESIA VAN AVILA OP HET BEGIJNHOF VAN TURNHOUT

Marie-Paule Peeters

In een uithoek van het begijnhof van Turnhout bevindt zich een quasi onopvallende bakstenen kapel. Je zou er achteloos aan voorbijgaan. De Vrienden van het Begijnhof hebben in 2004 een infobordje aan de gevel aangebracht met 'Kapel Heilig Aanschijn'¹. Met het Heilig Aanschijn wordt het 'Doek van Veronica' bedoeld, in bas-reliëf weergegeven op de gevel van de kapel. Het gaat om een afdruk van het ware gelaat van de lijdende Christus in Veronica's zweetdoek of sudarium. Volgens de overlevering zou een vrouw tijdens de kruisweg het zweet en bloed van Christus' gelaat hebben gewist. De afdruk die op het doek achterbleef, gold als de enige en ware afbeelding van Christus. In de Bijbel komt haar naam echter niet voor. De vrouw kreeg pas later de naam Veronica, een verbastering van het Latijns-Griekse 'vera eikon', wat ware afbeelding betekent.

De neoclassicistische Kapel van het Heilig Aanschijn werd in 1885-1887 gebouwd naar een ontwerp van architect P.J. Taeymans. Het 'Doek van Veronica', met daaronder de tekst "DAT DE HEER ZIJN AANSCHIJN TOT U KEERE EN U DEN VREDE GEVE", is centraal in bas-reliëf weergegeven op de gevel van de kapel. Foto: Philip Mostmans

Kapel en broederschap

Deze vrij sobere bidplaats werd tussen 1885 en 1887 gebouwd naar een ontwerp van architect Pieter Jozef Taeymans en ingewijd op 11 mei 1887. Verrassend is echter het interieur. Een driebeukige ruimte met koorabsis en bovengalerijen in de zijbeuken. Het interieur is een

bepoetst en lichtblauw en wit beschilderd geheel, consequent uitgevoerd in neoclassicistische stijl met pilasters, kroonlijsten en paneelwerk. Boven de zijbeuken zijn galerijen aangebracht waar de novicen de godsdienst oefeningen volgden. Via deuren staan deze tribunes trouwens rechtstreeks in verbinding met het novicehuis langs het huis van juffrouw Van Genechten, waarvan de twee linkertraveeën achter het koor van de kapel doorlopen².

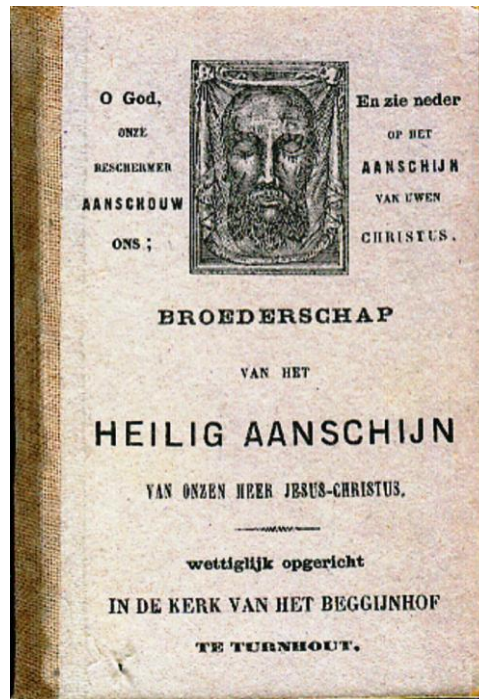

Het interieur is een bepoetst en lichtblauw en wit beschilderd geheel, consequent uitgevoerd in neoclassicistische stijl met pilasters, kroonlijsten en paneelwerk.

Dat de kapel binnenin verbonden was met het huis nr. 44, het woonhuis van begijn Octavie van Genechten, thans Dienstencentrum De Meerloop, komt doordat zij de opdrachtgeefster was tot de bouw. In deze kapel wou zij een broederschap onderbrengen om de ontheiliging van de zondag door laksheid inzake de zondagsrust tegen te gaan. Aartsbisschop Petrus Lambertus Goossens van Mechelen heeft op 19 april 1887 op vraag van de toenmalige pastoor op het hof, E.H. Busschots, in de kerk van het Heilig Kruis een broederschap opgericht onder de benaming *H. Aanschijn van onze Heer Jesus Christus* tot het ‘geestelijk welzijn van beide geslachten’, van mannen en vrouwen dus.

De broederschap werd verbonden met het aartsbroederschap onder dezelfde naam opgericht in Tours op 1 oktober 1885 onder Paus Leo XIII, waaraan voor alle leden volle en gedeeltelijke aflaten verbonden werden³. Bij de oprichting van de broederschap werd gesteld dat op elke eerste vrijdag van de maand, een halfuur voordat het lof begint in de Begijnhofkerk, er in de Kapel van het H. Aanschijn een vergadering plaatsheeft waarin de litanie van het H. Aanschijn, enkele gebeden, een akte van Eerboet en de psalm 50 ‘*Ontferm U mijner*’ voorgelezen wordt⁴. Deze gebeden werden opgenomen in het kleine Broederschapsboekje. Sinds 21 oktober 1899 vond iedere donderdag, behalve op witte donderdag, de wekelijkse aanbidding van het Heilig Sacrament plaats om zoveel mogelijk de

zonden uit te boeten die in de stad Turnhout bedreven werden, vooral de godslasteringen en de ontering van de zondag.

De stichting, statuten, aflaten en gebeden van de maandelijks vergadering zijn te vinden in het Broederschapsboekje, Turnhout – Etabl. Ant. Van Genechten

Gezusters Van Genechten

Antoine Van Genechten (1809-1874), één van de bekende Turnhoutse drukkers, trouwde met Theresia Petronella van der Heyden (1813-1896). Zij kregen drie dochters: Octavie, Clémence en Maria Theresia. De eerste twee bleven ongehuwd. De derde, Maria Theresia Wilhelmina (1836-1921), trouwde met Jean De Somer (1828-1912), die zijn schoonvader na diens overlijden opvolgde in de Etablissements Antoine Van Genechten.

De familie Van Genechten heeft de Turnhoutse gemeenschap gul begiftigd. Mevrouw Theresia van der Heyden liet in de Turnhoutse Sint-Pieterskerk, naast het altaar van het H. Sacrament of Venerabel, door de firma Levêque in 1877 een glasraam plaatsen. Zij wou op die wijze haar overleden man gedenken. Ook twee dochters Van Genechten verrijkten het kerkelijke patrimonium met hun giften. De kleine kapel aan de Steenweg op Merksplas, de zogenaamde Sint-Michaëlskapel, werd gebouwd in 1898 in opdracht van Octavie en Clemence Van Genechten, zoals de initialen O.V.G. en C.V.G. op een arduinen gevelsteen in de zijgevel aangeven⁵.

Octavie (1837-1909) trad in op het begijnhof te Turnhout. Zij werd geprofest in 1874 en werd meesteres op 10 maart 1905⁶. Haar graf bevindt zich op het kerkhof aan de Kwakkelstraat, in de buurt van het graf van haar ouders. Octavie Van Genechten was haar hof en kerk zeer

genegen, getuige de schenkingen die zij deed: een schoudervelum, dat in 2004 in opdracht van De Vrienden van het Begijnhof werd hersteld (zie **Begijnhofkrant 8**, herfst 2004), en een gouden stralenmonstrans, die in 1903 bij Bourdon in Gent werd aangekocht. En was zij niet met paard en koets naar Italië gereden om er een gekleed wassen beeld van de H. Colomba op te halen om het te plaatsen onder de altaartafel in de Kapel van het H. Aanschijn die zij liet oprichten (zie de foto van het interieur van de kapel)? De begijnhofgidsen kunnen u daar deskundig rondleiden, maar zij openen niet die ene deur voor u waarachter zich, in mijn ogen althans, een prachtwerkje bevindt: een bas-reliëf van de H. Theresia.

Het graf van Octavie Van Genechten op de oude begraafplaats aan de Kwakkelstraat in Turnhout.

Theresia als Christus' bruid

Theresia, over wiens levensloop u elders in dit nummer meer leest, wordt gewoonlijk voorgesteld als karmelietes. Zij draagt de kledij van haar orde: een bruin habijt en bruine scapulier, een witte halsdoek, zwarte sluier en witte mantel. De belangrijkste attributen waaraan we haar kunnen herkennen, zijn een duif boven haar hoofd (symbool van de Heilige Geest die haar inspireert), soms een boek en een ganzenveer, een pijl of ook een brandend hart (symbool van de liefde). Wat ook voorkomt, zijn een lelie, een kerk/kloostermodel en een gesel (om boete te doen). Meestal wordt zij in de houding van gebed of extase voorgesteld, zittend, staand of geknield⁷. Zijzelf schreef over een visioen met de Maagd Maria en Jozef, die haar een witte mantel en een gouden halsketting met een kruis aandeden, een teken van goddelijke goedkeuring van haar voornemen om een orde te stichten.

De Heilige Theresia krijgt van de Maagd Maria en Jozef een witte mantel en gouden halsketting met kruis, een teken van de goddelijke goedkeuring van haar voornemen om een orde te stichten.

Dit thema komt vooral voor in kerken van de hervormde karmelietessen. Of men ziet hoe zij neerknielt voor een visioen, waarbij Christus haar een van de spijkers van zijn kruis schenkt. Dit is een variant op het thema van het mystieke huwelijk, met de spijker ter vervanging van een ring. *“Hij gaf me zijn rechterhand en zei: Bekijk deze nagel. Hij is een teken dat je voortaan mijn bruid zult zijn... Je bent nu mijn waarachtige bruid.”*

Het hart doorboord

In 1560 heeft Theresia een bijzonder visioen: een engel drijft een vlammeende pijl in haar hart. Deze symbolisch aangebrachte *Amor Dei* (liefde Gods), met reminiscenties aan de heidense eros, werd genoemd in de pauselijke bul omtrent haar heiligverklaring in 1622 en werd dan ook het meest geliefde motief op 17de-eeuwse voorstellingen van de heilige. Dit visioen is beschreven door de heilige in haar autobiografie⁸. Het hart van Theresia is na haar dood uit haar lichaam verwijderd en wordt apart bewaard in Alba. In de wand van haar hart is duidelijk een litteken zichtbaar.

De beroemdste voorstelling van de Transverberatio Cordis (doorboring van het hart) is Bernini's marmeren groep in de Santa Maria della Vittoria te Rome (1647-1652).

De beroemdste voorstelling van deze *Transverberatio Cordis* (doorboring van het hart) is Bernini's marmeren groep in de Santa Maria della Vittoria te Rome (1647-1652). Het beeld speelt een rol in *Het Bernini Mysterie*, een boek uit de bekende thrillerreeks van Dan Brown uit 2004. Ook het bas-reliëf in de Kapel van het H. Aanschijn toont haar mystieke visioen met de doorboring van haar hart door een pijl van liefde. Achter de geknielde karmelietes komt een engel met een speer aangevlogen. Zijn lange haren en kleding wapperen in de lucht. De speer is op de heilige gericht. Zij heeft haar boek uit haar handen laten vallen en strekt de armen in een wijds gebaar van ontvankelijkheid om te komen tot de liefdesvereniging met Christus en de Allerheiligste Drie-eenheid⁹. Bovenaan rechts verschijnt het alziende oog in een gelijkzijdige driehoek als Triniteitssymbool.

Plaasteren reliëf

Het bas-reliëf (74 x 74 cm) is in witte gips uitgevoerd, binnen een vierkanten contour, en tegen de wand van de traphal rechts vooraan in de kapel aangebracht. In 1902 betaalde zuster Octavie Van Genechten, volgens een nota uit haar eigen rekeningboekje, de kunstenaar Frans of Jean-François De Vriendt (Lier, 1829 - Borgerhout, 1919)¹⁰ voor de plaatsing van een nieuwe kruisweg in plaaster in de begijnhofkerk¹¹. Het lijkt logisch dat zij ook voor het plaasteren reliëf uit de Kapel van het H. Aanschijn op dezelfde kunstenaar een beroep deed. De behandeling van de plooiën vertoont bovendien overeenkomsten met een aantal gipsen kruiswegstaties van zijn hand. Ook zal dit werk dan vermoedelijk uit dezelfde periode dateren: eind 19de of begin 20ste eeuw.

Waarom is haar keuze gevallen op de afbeelding van de H. Theresia in een door haarzelf gebouwde kapel? Om haar overleden moeder Theresia Van der Heyden te eren? Of viel haar keuze, als begijn, op de karmelietes die pleitte voor een gezond evenwicht tussen de *'vita activa'* en de *'vita passiva'*? In ieder geval sluit de doorboring van Theresia's hart met een vurige pijl van liefde en haar mystieke huwelijk vlot aan bij de bruidsmystiek van de begijnen. De bruidsmystiek berust op de tekst van Jesaja 62, 5: "Zoals een jongeman een meisje huwt, zo zal Hij... u huwen." In deze tekst gaat het om een bruidsrelatie tussen Jahweh en Zijn volk, die door de mystieke begijnen wordt overgebracht op de verhouding tussen God en henzelf, waarbij ze streven naar het één-worden met de goddelijke bruidegom.

Literatuur en Noten

1. **Begijnhofkrant** 5, winter 2003, p. 11
2. *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur*, Deel 16/1, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Turnhout, Turnhout (1997)
3. *Broederschap van het Heilig Aanschijn van onzen Heer Jesus-Christus, wettiglijk opgericht in de kerk van het Begijnhof te Turnhout*, Gedrukt te Turnhout, Etabl. Ant. Van Genechten, s.d.
4. A.J. Van Miert, *Het Begijnhof van Turnhout*, Turnhout, 1923 (heruitgave, 2002), p. 72
5. *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur*, Deel 16/1, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Turnhout, Turnhout (1997), p. 397
6. A.J. Van Miert, *Het Begijnhof van Turnhout*, Turnhout, 2002, p. 80: Vereerd met het kruis Pro Ecclesia et Pontifice
7. J.J.M. Timmers, *Christelijke symboliek en iconografie*, Haarlem (1978), nr. 817
- J. Hall, *Hall's Iconografisch Handboek*, Leiden (2000), p. 330
- J. Claes, A. Claes, K. Vincke, *Sanctus. Meer dan 500 heiligen herkennen*, Leuven (2002), p. 73-74
8. *Het boek van mijn leven* (1562-1565), 29, p. 10-13
9. In *Innerlijke Burcht* (1577) beschrijft Theresia de menselijke ziel als een burcht met zeven kamers. In het laatste, zevende verblijf wacht de Allerhoogste, waarmee het Heilig Huwelijk wordt aangegaan als laatste fase van een spirituele ontwikkeling.

10. Frans (Jean-François) De Vriendt (Lier, 1829 - Borgerhout, 1919). Beeldhouwer. Opleiding aan de Academies te Mechelen (1847-1859) en Antwerpen. Ontwerper van onder meer bas-reliëfsculpturen, zoals het Boerenkrijgmonument te Hasselt (1898). Ontwierp meer dan dertig kruiswegen, onder andere voor kerken in Birmingham, Alseberg, Borgerhout, Stabroek, Merksplas, Schilde, Tollembeek, Brugge, Hoboken en Mechelen. Straatnaam in Borgerhout.

11. In augustus 1903 gaf de Bredase bisschop Leijten toestemming om de oude kruisweg uit de Turnhoutse begijnhofkerk op te hangen in de Chaamse parochiekerk van de H. Antonius Abt. Jos Geenen, *Een kruisweg, afkomstig uit de huidige Heilig Kruiskerk op het begijnhof te Turnhout, in Chaam (Nederland)*, **Begijnhofkrant 22**, winter 2008, p. 21-22